

Клуб дыскусій. 1. Уявіце, што вашай сям’і неабходна выкапаць студню на дачы ці ў вёсцы. У якую пару года яе зручней капаць і чаму? 2. Чаму піць ваду з-пад крана не заўсёды бяспечна?

Клуб знаўцаў. Правядзіце міні-дослед: як ваша сям’я выкарыстоўвае падземныя воды (якія віды, з якой мэтай). Вынікі аформіце ў выглядзе ментальнай схемы «Выкарыстанне падземных вод».

§ 24. Рэкі. Рачная даліна. Рачная сістэма

Успамінаем. Якія аб’екты ўваходзяць у склад вод сушы?

Даведаемся. Што называюць ракой і з якіх частак яна складаецца. Як пабудавана рачная даліна. З чаго складаецца рачная сістэма.

Разважаем. Ці ўсе рэкі ўпадаюць у акіяны?

1. Рака і яе часткі. Натуральны рух вады па напрамку цячэння адбываецца ў вадацёках. Калі даўжыня вадацёку меншая за 10 км, то гэта ручай, калі большая за 10 км, — рака.

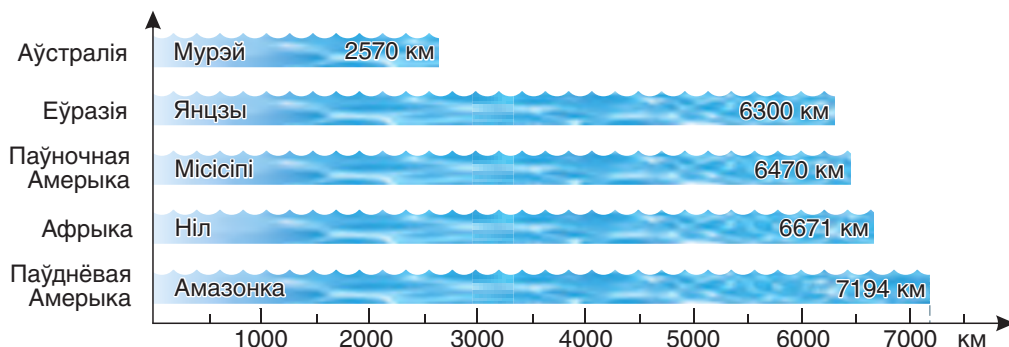
Рака — прыродны водны паток на сушы.

Любая рака мае пачатак і канец. Месца, адкуль пачынаецца рака, называецца **вытокам**. Месца ўпадзення ракі ў іншы вадацёк або вадаём — **вусцем**. Вытокам ракі можа служыць ручай, крыніца, возера, балота, ледавік, які растае. Вусцем можа быць іншая, больш буйная рака, возера, мора ці акіян.

Вусці рэк могуць мець розную форму, самая распаўсюджаная з якіх — дэльта. **Дэльта** — гэта пашыранае вусце ракі трохвугольнай формы, дзе рэчышча дзеліцца на мноства веерападобных рукавоў і праток. Развітыя дэльты ёсць у Ніла, Місісіпі, Волгі, Лены. Найбуйнейшая дэльта на планеце (плошчай каля 100 тыс. км²) знаходзіцца ў вусці рэк Ганг і Брахмапутра на поўдні Азіі.

Мал. 91. Самыя доўгія рэкі кантынентаў

Адлегласць ад вытоку да вусця называецца **даўжынёй ракі**. Рэкі адрозніваюцца па даўжыні. На дыяграме (мал. 91) паказаны самыя доўгія рэкі кантынентаў.

Самая доўгая рака планеты — Амазонка (7194 км).

Малымі лічацца рэкі даўжынёй ад 10 да 100 км, сярэднімі — ад 100 да 500 км, буйнымі — звыш 500 км.

с. 16–17

(Знайдзіце на карце.)

Рэкі бываюць з пастаянным цячэннем і перасыхаючыя. Апошнія сустракаюцца ў засушлівых абласцях Зямлі. У Беларусі больш за 20 тысяч рэк і ручаёў, усё з пастаянным цячэннем. Буйных сярод іх тры — Дняпро, Прыпяць і Бярэзіна.

с. 48

2. Элементы рачной даліны.

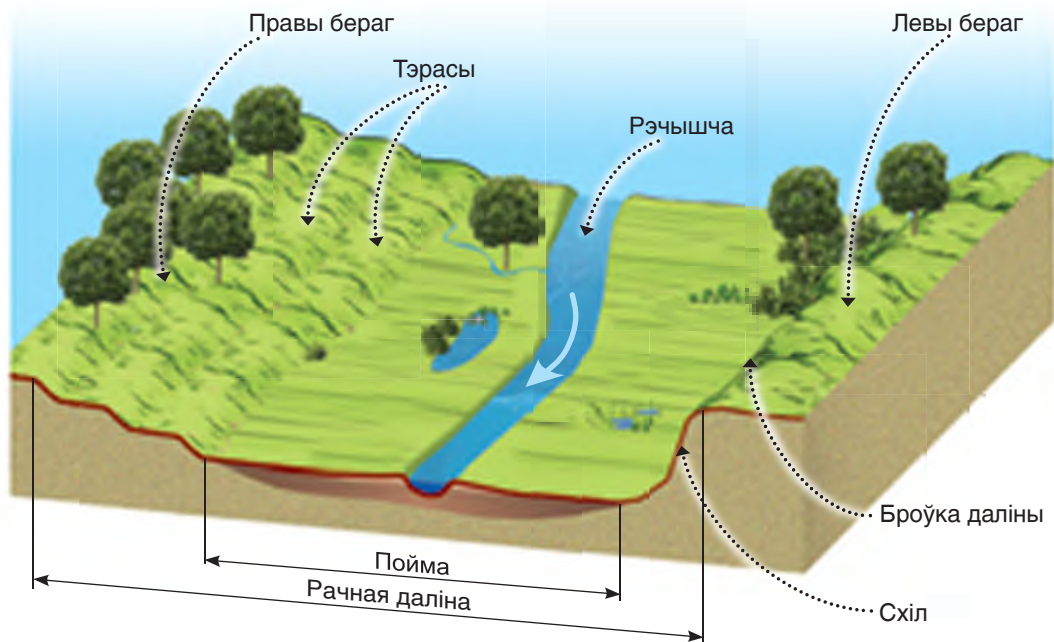

Рачная даліна — выцягнутае паніжэнне ў рэльефе, якое стварыла рака.

Рачная даліна складаецца з некалькіх элементаў (мал. 92). Рака цячэ на дне рачной даліны і выпрацоўвае пры гэтым натуральнае паглыбленне — рэчышча.

Рэчышча — найбольш глыбокая частка рачной даліны, па якім цячэ рака.

Мал. 92. Будова рачной даліны

Падчас разліваў, выкліканых выпадзеннем дажджоў або раставаннем снягоў і ледавікоў, рака выходзіць з берагоў і затапляе прылеглую частку рачной даліны — **пойму**.

Пойма — прырэчышчавая затапляемая частка рачной даліны.

Вышэй поймы размяшчаюцца схілы рачной даліны, часта ў выглядзе прыступак, яны называюцца **тэрасамі**. Гэта рэшткі былых поймаў, яны ўзнікаюць, калі рака паглыбляе сваё рэчышча. Рачная даліна абмежавана берагамі.

3. Рачная сістэма. Рачны басейн. Вадацёк большай даўжыні, які пераносіць большую колькасць вады і ўпадае ў вадаём, называецца **галоўнай ракой**. У яе ўпадаюць драбнейшыя рэкі — **прытокі**. Як правіла, яны больш кароткія, чым галоўная рака.

Мал. 93. Рачная сістэма

Галоўная рака з прытокамі ўтварае рачную сістэму (мал. 93). Прытокі бываюць правыя (калі стаць тварам да вусця, то па правую руку) і левыя (адпаведна, па левую руку). (Знайдзіце на форзацы 2 на карце Беларусі прытокі ракі Прыпяць.)

Рачны басейн — тэрыторыя, з якой рачная сістэма збірае свае воды.

Суседнія рачныя басейны падзяляюцца ўмоўнай лініяй — **водападзелам**. Ён праходзіць па найбольш высокіх формах рэльефу мясцовасці.

У прыродзе сустракаюцца рачныя басейны, рэкі ў якіх не маюць сцёку ў акіян. Такія тэрыторыі называюць **абласцямі ўнутранага сцёку** (напрыклад, рака Волга ўпадае ў Каспійскае мора). У некаторых абласцях Зямлі з прычыны засушлівага клімату рэк няма ўвогуле. Такія вобласці называюцца **бяссцёкавымі**. (Знайдзіце на карце.)

Падвядзём вынікі. ♦ Рака — прыродны водны паток на сушы. ♦ Выток — месца пачатку ракі, вусце — места яе ўпадання. ♦ Самая доўгая рака свету — Амазонка (7194 км). ♦ Рачная даліна — выцягнутае паніжэнне ў рэльефе, якое стварыла рака. ♦ Галоўныя элементы рачной даліны: рэчышча, пойма, тэрасы. ♦ Рэчышча — найбольш глыбокая частка рачной даліны, па якой цячэ рака. ♦ Пойма — прырэчышчавая затапляемая частка рачной даліны. ♦ Рачная сістэма — галоўная рака з прытокамі. ♦ Рачны басейн — тэрыторыя, з якой рачная сістэма збірае свае воды.

Праверым сябе. 1. Што такое рака? Як вызначаюць яе даўжыню? 2. Якімі па даўжыні бываюць рэкі? 3. Што можа быць вытокамі ракі? Вусцем? 4. На малюнку 92 пакажыце і назавіце элементы рачной даліны. 5. З чаго складаецца рачная сістэма?

6. У рачным басейне якой ракі знаходзіцца ваш населены пункт?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Тата вашага аднакласніка збіраецца сплаўляцца па самых доўгіх рэках кантынентаў. Вызначыце геаграфічныя каардынаты вусцяў гэтых рэк. 2. Дакажыце дзядулі, што не ўсе рэкі нясуць свае воды ў акіяны. Для гэтага знайдзіце на карце прыклады рэк, якія адносяцца да абласцей унутранага сцёку. 3. Знайдзіце на карце самыя буйныя рэкі, якія працякаюць па тэрыторыі нашай краіны. Да басейна якога акіяна яны адносяцца? Вызначыце правыя і левыя прытокі гэтых рэк (*гл. форзац 2*).

с. 36–37

Клуб дыскусій. На ўроках гісторыі вы пазнаёміліся з дзяржавай Старажытнага свету — Месапатаміяй, што ў перакладзе азначае «міжрэчча». Растлумачце, адкуль яна бярэ сваю назву.

Клуб знаўцаў. 1. Правядзіце дослед, якія старажытныя гарады Беларусі ўзніклі на берагах рэк. 2. Складзіце красворд «Рэкі свету». Падзяліцеся ім з сябрамі па сацыяльнай сетцы і папрасіце разгадаць яго.